

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра психології

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Курс лекцій

для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053
«Психологія»

Мукачево
МДУ 2016

УДК 378+159.9:378
ББК 74.480+88.69Я73

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою
Мукачівського державного університету
протокол № 4 від 15.12.2016р.
Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри психології
протокол № 5 від 17.11.2016 р.*

Укладачі:

Костю С.Й. - к.психол.н., доцент кафедри психології МДУ;

Алмаші С.І. - ст.викладач кафедри психології МДУ;

Рецензент

Брецько І.І. - к.психол.н., доцент кафедри психології МДУ

П 24

Педагогіка та психологія вищої школи: курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053 «Психологія» / укладачі Костю С.Й., Алмаші С.І. – Мукачево : МДУ, 2016. - 44с. (1,9 др.а.)

Анотація.

Курс лекцій з дисципліни «**Педагогіка та психологія вищої школи**»: містить 6 тем, що розкривають: загальні основи педагогіки вищої школи; загальну психологічну характеристику студентського віку; психологію студентської групи; психологію педагогічної діяльності та психологію особистості вчителя; психологію педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами; інновації в системі вищої педагогічної освіти. Контрольні запитання та завдання, рекомендована література допомагають усвідомити та засвоїти основи дисципліни. Курс лекцій призначений для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053 «Психологія».

© МДУ, 2016

Зміст

Вступ	4
Структура навчальної дисципліни	6
Тема 1. Загальні основи педагогіки вищої школи	7
Тема 2. Загальна психологічна характеристика студентського віку	12
Тема 3. Психологія студентської групи	18
Тема 4. Психологія педагогічної діяльності та психологія особистості вчителя	25
Тема 5. Психологія педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами	30
Тема 6. Інновації в системі вищої педагогічної освіти	34
Список рекомендованих та використаних джерел	42

Вступ

Метою вивчення навчальної дисципліни є підготовка спеціалістів в контексті набуття ними науково-практичних знань та умінь з психології та педагогіки вищої школи, необхідних для здійснення викладацької діяльності у ВНЗ.

Завданнями курсу «Педагогіка та психологія вищої школи» є:

- формування у студентів психолого-педагогічної культури;
- ознайомлення їх з сучасними тенденціями у теорії та практиці психології та педагогіки вищої школи;
- вироблення професійного ставлення до організації навчально-виховного процесу у ВНЗ з урахуванням психологічних особистісних особливостей його учасників;
- розвиток мотивації практичного застосування отриманих психолого-педагогічних знань у конкретних ситуаціях власної майбутньої професійної діяльності;
- виховання потреби до необхідності постійного поглиблення та удосконалення психолого-педагогічних компетентностей.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен **знати**:

- сутність основних психологічних та педагогічних явищ вищої школи;
- загальну психологічну характеристику студентського віку, психологію студентської групи, умови формування студентської спільноти;
- особливості професійного становлення та виховання особистості студента як майбутнього фахівця з вищою освітою;
- психологічні засади управління навчальним процесом у вищій школі;
- психологічні аспекти викладацької діяльності, основи комунікативної взаємодії між педагогом та студентом, способи розв'язання конфліктних ситуацій;
- своєрідність навчально-виховного процесу у вищій школі;
- тенденції, особливості розвитку системи вищої освіти в Україні та зарубіжних країнах;
- критерії відбору, принципи структурування змісту навчальної дисципліни у вищій школі;
- сучасні методи та форми організації навчання студентів, норми, критерії оцінювання їх знань та умінь.

На основі засвоєння теоретичних положень курсу студент повинен **уміти**:

- пояснити основні категорії та поняття курсу «Психологія та педагогіка вищої школи»;
- здійснити психологічний аналіз особистості студента, студентської групи,
- розкрити сутність психологічних механізмів корекції та впливу;
- виявити особливості комунікативної взаємодії між педагогом та студентом, способи розв'язання конфліктів;

- визначити критерії відбору, принципи структурування змісту навчального курсу у вищій школі;
- проаналізувати сучасні педагогічні технології та методи навчання студентів на предмет їх доцільності в умовах конкретного навчального процесу;
- порівняти форми організації навчання студентів;
- обґрунтувати норми, критерії оцінювання знань та умінь;
- охарактеризувати шляхи та методи науково-педагогічних досліджень у ВНЗ.

Прослуховування курсу забезпечить формування у студентів системи компетентностей, які є критеріями оцінки якості отриманих знань.

Загальні компетентності: здатність застосовувати отримані психолого-педагогічні знання на практиці; уміння самостійно опанувати новими знаннями; здатність до аналізу та порівняння інформації про психолого-педагогічні явища з різних джерел; здатність до самооцінки власних знань.

Фахові компетентності: базові уявлення про чинники формування та функціонування системи вищої освіти; уміння продемонструвати знання з дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи»; уміння застосовувати на практиці методи аналізу, порівняння; уміння створювати необхідні умови для здійснення навчально-виховної роботи з студентською молоддю; здатність практично застосовувати отримані знання із курсу при написанні магістерських робіт.

Структура навчальної дисципліни

Перелік лекційних тем (денна/заочна форма навчання)

Лекція 1. Загальні основи педагогіки вищої школи.

Лекція 2. Загальна психологічна характеристика студентського віку.

Лекція 3. Психологія студентської групи.

Лекція 4. Психологія педагогічної діяльності та психологія особистості вчителя.

Лекція 5. Психологія педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами.

Лекція 6. Інновації в системі вищої педагогічної освіти.

Тема 1. Загальні основи педагогіки вищої школи

1. Принципи освітньої політики в Україні. Вища освіта України і Болонський процес.
2. Структура навчального процесу у вищому навчальному закладі.
3. Проблема змісту освіти у вищій школі.
4. Основні тенденції сучасної психологічної освіти в світі.

Ключові слова: болонський процес, дидактика, демократизація, гуманізація, тенденції сучасної освіти.

Принципи освітньої політики в Україні. Вища освіта України і Болонський процес

Структурна перебудова економіки України ставить вимоги щодо характеру й послідовності реформування всіх рівнів національної освіти. Реалізація Державної національної програми "Освіта (Україна ХХІ століття)" вимагає широкого вибору форм освіти, а головне засобів навчання, які б відповідали освітнім запитам особистості.

Вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, формування інтелектуального потенціалу нації на всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України.

Основними принципами освіти в Україні є:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і різноманітність освіти;
- поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Вища освіта забезпечує фундаментальну, наукову, професійну та

практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їхньої кваліфікації.

Структура навчального процесу у вищому навчальному закладі

Основні напрями діяльності вищого закладу освіти:

- підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;
- підготовка та атестація наукових, науково-педагогічних кадрів;
- науково-дослідна робота;
- спеціалізація, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів;
- культурно-освітня, методична, видавнича, фінансово-господарська, виробничо-комерційна робота;
- здійснення зовнішніх зв'язків.

Наукова діяльність у системі вищої освіти включає виконання науково-дослідних робіт, підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Науково-дослідна робота є складовою підготовки фахівців і здійснюється науковими колективами, окремими вченими за договорами, контрактами, замовленнями, програмами, проектами. Вищий заклад освіти у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, нормативними актами Міністерства освіти і науки України, міністерств і відомств та Положенням від 2 червня 1993 р. № 161.

В Україні діють такі види вищих закладів освіти:

1. Університет (класичний університет).
2. Академія.
3. Інститут.
4. Консерваторія (музична академія).
5. Коледж.
6. Технікум (училище).

Головними завданнями вищого закладу освіти є:

- провадження освітньої діяльності, яка включає навчальну, виховну, наукову, культурну, методичну діяльність;
- забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство; формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства; забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості й взаємної поваги в стосунках між працівниками, викладачами та студентами;
- забезпечення набуття студентами знань з певної галузі наук та

підготовка їх до професійної діяльності;

- забезпечення виконання умов державного контракту та інших угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців та науково-технічного і культурного розвитку держави;
- підготовка молоді для самостійної наукової, викладацької або мистецької діяльності;
- інформування абітурієнтів і студентів про ситуацію, що склалася на ринку зайнятості;
- перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів; просвітницька діяльність.

Сучасна система освіти в Україні перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу. Це виявляється передусім у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства; у зміцненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності; у спотворенні цілей та функцій освіти; бюрократизації всіх ланок освітньої системи.

Головна мета Програми "Освіта (Україна XXI століття)" — визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу XXI століття, створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Проблема змісту освіти у вищій школі

Стратегічними завданнями реформування вищої освіти є:

- перехід до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, яка дасть змогу задовольняти потреби і можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом відповідно до її здібностей;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за освітніми рівнями, типами навчальних закладів, формами і термінами навчання, джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожного регіону і держави в цілому;
- піднесення вищої освіти України на рівень досягнень розвинутих країн світу та її інтеграція в міжнародне науково-освітнє співавторство.

Пріоритетні напрями реформування вищої освіти такі:

- прогнозування потреб держави, регіонів, галузей державної системи добору і навчання талановитої молоді, розроблення і запровадження механізмів її державної підтримки;

- оптимізація мережі вищих навчальних закладів та їх структури, проведення організаційно-структурних змін у системі вищої освіти, спрямованих на розвиток навчальних закладів різних типів, підвищення ролі та значущості університетської освіти в реалізації стратегічних цілей освіти;
- створення умов для розширення можливостей громадян здобувати вищу освіту певного рівня за бажаним напрямом;
- розроблення нових моделей різних рівнів вищої освіти; визначення її державного компонента; широке інтегрування в міжнародну систему освіти;
- оновлення змісту вищої освіти, запровадження ефективних педагогічних технологій; створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи; входження України в трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації;
- демократизація, гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу, органічне поєднання в ньому національного та загальнолюдського начал;
- організація навчання як безперервної науково-виробничої діяльності з найповнішим використанням наукового потенціалу вищої школи;

Основні тенденції сучасної психологічної освіти в світі

Основними шляхами реформування вищої освіти є:

- розроблення та впровадження науково обґрунтованої методики визначення перспективної потреби держави у фахівцях з різним рівнем кваліфікації, визначення обсягів їх підготовки у вищих навчальних закладах;
- аналіз демографічних даних і прогнозування чисельності випускників загальноосвітніх шкіл до 2006 р. за регіонами;
- розроблення та впровадження аналітичних, статистичних, імітаційних, ситуаційних моделей прогнозування обсягів підготовки фахівців з урахуванням розвитку галузей господарства та особливостей регіонів України;
- поєднання можливостей державної і недержавної системи вищої освіти для підготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням запитів окремих регіонів;
- удосконалення системи комплектування контингенту студентів вищих навчальних закладів;
- визначення напрямів базової вищої освіти та відповідних спеціальностей за кваліфікаційними рівнями, розроблення кваліфікаційних характеристик фахівців з урахуванням вітчизняного досвіду та за участю замовників;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів на основі наукового аналізу схеми їх розміщення; визначення місця і змісту університетської освіти, перетворення університетів у провідні національні освітні, наукові, культурні та методичні центри;
- створення навчально-наукових комплексів (університет, інститут,

коледж, технікум, професійне училище тощо), міжнародних університетів у їхньому складі; регіональних і галузевих університетів;

- створення в Україні спільних з іншими державами вищих навчальних закладів; розширення практики обміну педагогічними працівниками з провідними зарубіжними вищими навчальними закладами; використання вищих навчальних закладів інших країн для здобуття вищої освіти громадянами України;

- забезпечення міжнародного визнання дипломів вищих навчальних закладів України;

- розроблення системи діагностики якості освіти та системи тестів для визначення відповідності рівня освіти державним стандартам;

- акредитація вищих навчальних закладів усіх рівнів та форм власності.

Рекомендовані джерела: [1; 6; 10; 13].

Контрольні запитання та завдання:

1. Назвіть основні принципи освітньої політики України.
2. В чому сутність Болонської системи?
3. Назвіть головні завдання вищого закладу освіти.
4. Охарактеризуйте дидактику у вищій школі.
5. Проаналізуйте структуру навчального процесу ВНЗ.
6. Вкажіть на провідні тенденції сучасної психологічної освіти в світі.

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Особливості сучасної освітньої політики України.
2. Болонський процес та його проблеми в Україні.
3. Структура вищої освіти України.

Тема 2. Загальна психологічна характеристика студентського віку

1. Психологічна характеристика студентства як періоду пізньої юності або ранньої дорослості.
2. Суперечливості та кризи студентського віку. Вищий навчальний заклад - один із провідних факторів соціалізації особистості студента як фахівця.
3. Професіоналізація особистості студента як новоутворення віку
4. Фахова компетентність як показник психологічної готовності студента до професійної діяльності.

Ключові слова: студентство, криза студентського віку, професіоналізація, компетентність, психологічна готовність.

Психологічна характеристика студентства як періоду пізньої юності або ранньої дорослості

До середини минулого століття в психолого-педагогічній науці вважалося, що людина після досягнення зрілості (від 20 років і далі) перебуває в стані "психічної закам'янілості" й перестає бути здатною до навчання. У першій третині ХХ ст. значного поширення набули педологічні вчення. І лише в 60-х роках розгорнулися наукові дослідження психічного розвитку дорослої людини і можливостей її навчання. Нині проблеми розвитку, навчання і виховання зрілої людини на всіх етапах її життєвого шляху досліджуються андрагогікою і педагогічною антропологією, наукові основи якої закладено К.Д. Ушинським, та іншими науками. Студентський вік (17—23 роки) охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу в розвитку і становленні людини.

Студентський вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінують становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого: громадянські, професійні, економічні, сімейні. Формуються і закріплюються схильності, інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення. Досягається високий рівень розвитку фізичних та інтелектуальних сил, активно зростають творчі можливості, збагачується емоційно-чуттєвий зміст, розквітає зовнішня привабливість. Все це часто спричинює дещо ейфорійні, ілюзорні уявлення про невичерпність і безмежність такого стану й приводить до нераціонального, безцільного, безплідного розтрачання фізичних і духовних сил. Саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація.

Студентський вік — пора активної самооцінки. Вона може бути об'єктивною, завищеною і заниженою. Характерними для людини із заниженою самооцінкою є занижена самоповага, нестійка власна думка про себе, намагання приховати від оточення своє справжнє "Я", виконати роль, яка,

на її думку, буде більш прийнятною й ефектною у конкретному середовищі. Молоді люди такого типу підвищено чутливі й ранимі.

Успішність адаптації студента у ВНЗ значною мірою залежить від розуміння й уваги до розв'язання цієї проблеми з боку педагогів. Доцільними є такі заходи: зустріч ректора з усіма першокурсниками у перші тижні навчання, щоб дати доброзичливі батьківські поради, настанови і застереження; індивідуальна і групова робота куратора; спеціальні заходи служби психологічної допомоги; увага з боку заступника декана з питань виховної роботи. Як уже згадувалося, до середини минулого століття в психолого-педагогічній науці вважалося, що людина після досягнення зрілості (від 20 років і далі) перебуває в стані "психічної закам'янілості" й перестає бути здатною до навчання.

Студентський вік, за Б.Г. Ананьєвим, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних можливостей. Особливої уваги, турботи і допомоги потребують студенти-першокурсники. Умови життя і навчання у ВНЗ різко відрізняються від шкільних. Відбувається злам багаторічного, звичного стереотипу. У ВНЗ можна відносно тривалий період нічого не вчити, самостійно не працювати і ніхто за це не питає. Такі можливості створюють у частини першокурсників ілюзію, що у ВНЗ можна вчитися, не напружуючись. Ці ілюзії швидко розвіюються під час першої сесії: більш здібні студенти за рахунок вікової витривалості, доброї пам'яті, декількадобових безперервних зубрінь, шпаргалок, підказок і поблажливої позиції викладача долають цей бар'єр, а частина стає академічними боржниками.

Суперечливості та кризи студентського віку. Вищий навчальний заклад - один із провідних факторів соціалізації особистості студента як фахівця

Ознаками кризи можуть бути:

1. сильна фрустрація, виникнення сильних переживань незадоволеної потреби;
2. загострення рольових конфліктів «студент - викладач», «студент - студент»;
3. ціннісно-сміслова невизначеність, неструктурованість особистості (наприклад, дехто вперше дізнається про можливість самоуправління, саморегуляції та самовиховання);
4. інфантильність (студент поводить себе як безвідповідальна людина) або вдається до пияцтва, сексуальної розпусти, вживання наркотиків.

Кожен психологічний вік вирішує своє протиріччя.

Найбільш кризовими ситуаціями студентського віку є такі:

- 1). Криза професійного вибору.
- 2). Криза залежності від батьківської сім'ї.
- 3). Криза інтимно-сексуальних стосунків.
- 4). Кризові ситуації в навчально-професійній діяльності.

5). Криза - побудова планів на майбутнє.

6). Кризовою є також ситуація працевлаштування після закінчення вищого навчального закладу.

7). Особистісні кризи. Внутрішнє життя студента також насичене, багате на переживання, наповнене протиріччями: дружба - самотність; критичність - самокритичність; сором'язливість - самовихваляння; самовідданість - егоїзм тощо.

8). Криза ідентичності, пов'язана з системою «Я». Ідентичність - це стійкий образ «Я», збереження та підтримка своєї особистісної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя і власного «Я». Сутність кризи ідентичності: відбувається зіткнення цінностей, які інтеріоризовані в ранній юності, з тими, які формуються під час навчання у вищій школі через ідентифікацію себе з професійною моделлю. Канадський психолог Джеймс Марша виокремив 4 етапи розвитку ідентичності, які визначаються ступенем професійного й соціального самовизначення молодого людини:

1. «Невизначена», розмита ідентичність - індивід ще не виробив якогось певного чіткого переконання, не обрав професію та не зіткнувся з кризою ідентичності.

2. «Дострокова», передчасна ідентичність - індивід включився у відповідну систему відношень, але зробив це не самостійно, не в результаті пережитої кризи й випробувань, а на основі чужих думок, йдучи за чужим прикладом чи авторитетом.

3. Етап «мораторію» - індивід перебуває у процесі нормативної кризи ідентичності, самовизначення. Він обирає з багатьох варіантів розвитку той єдиний, котрий може вважати своїм.

4. «Досягнута», зріла ідентичність - криза завершена, індивід перейшов від пошуку себе до практичної реалізації власного «Я».

Наслідками негативної «Я-концепції» студентів можуть бути такі виявлення:

- замикання в собі, «закривання» від оточуючих;
- демонстрація оточуючим «маски», «хибного обличчя»;
- надмірно чутливе реагування на критику, сміх і осуд;
- болісне переживання неуспіхів у навчанні (роботі) та виявлених власних хиб;

- надмірна сором'язливість, некомунікабельність, схильність до психічної ізоляції, відхід (причому, не завжди добровільний) від дійсності у світ мрій. Чим нижчий рівень самоповаги, тим найбільш імовірно студент страждає від самотності.

Соціалізація особистості - процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду в діяльності та спілкуванні з іншими людьми.

У студентському віці задіяні всі основні механізми соціалізації:

- прийняття та засвоєння нових соціальних ролей - роль студента,

майбутнього фахівця, молодіжного лідера та ін.;

- професійно-рольова ідентифікація («Я - студент», «Я - майбутній фахівець» тощо);

- наслідування як відтворення професійного досвіду авторитетних викладачів, стилю їх діяльності або манер поведінки членів референтної групи;

- інтеріоризація оцінних ставлень викладачів і однокурсників у навчально-професійній діяльності;

- орієнтація на соціальні очікування викладачів і групи, щоб добутися бажаного соціального статусу;

- порівняння себе з іншими студентами та професіоналами;

- навіюваність і конформізм.

Результатом соціалізації студента є:

- вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісних орієнтацій, формування життєвого ідеалу;

- засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;

- формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки;

- опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування.

Професіоналізація особистості студента як новоутворення віку

Мета навчально-професійної діяльності - засвоєння наукового знання у формі теоретичних понять і вмінь застосування їх при розв'язанні професійних завдань. Характерні для навчально-професійної діяльності ознаки:

1. Професійне навчання у вищій школі для майбутнього фахівця починається під час формування професійних знань, умінь і навичок та засвоєння способів професійно-творчої діяльності.

2. Теоретичне знання має бути включене в реальну діяльність студента. Понятійна форма озброєння знаннями повинна стати способом досягнення практичної професійної мети. Мета професійної підготовки полягає не в передачі конкретних предметних знань, умінь і навичок, а в озброєнні студентів системними інтегрованими науковими знаннями, які є загальною передумовою оволодіння способами вирішення виробничих проблем.

3. У вищій школі вивчаються не основи наук (як у школі), а самі науки в їх розвитку. При цьому самостійна робота студентів зближується з науково-дослідною роботою викладачів, тобто забезпечується єдність навчальної та наукової роботи студентів.

4. Викладання майже всіх наук професіоналізовано.

5. Навчання має проблемний характер.

6. Для вищої школи характерним є емоційність, мажорність усього процесу навчання.

7. Враховуються вікові та індивідуальні особливості студентів.

Основні напрями професіоналізації:

1. Професіоналізуються всі пізнавальні процеси: професійне і сприймання і професійна спостережливість, професійна пам'ять, і професійна увага, професійне мислення. Формується професійна настанова на всі пізнавальні процеси.

2. Фахівець із вищою освітою повинен оволодіти не тільки знаннями, вміннями й навичками, а й самостійно виробляти засоби досягнення поставлених професійних цілей, а для цього повинні бути сформовані механізми планування своєї діяльності, програмування своїх дій, оцінки результатів і їх корекція.

3. Особистість студента набуває професійну спрямованість, що має такі прояви:

- професійна мотивація, загальне позитивне ставлення, схильність і інтерес до професійної діяльності (прагнення до реалізації смислу служіння суспільству, державі, людям);
- розуміння і прийняття професійних завдань з оцінкою власних ресурсів для їх розв'язання;
- бажання вдосконалювати свою підготовку до професійної діяльності, підсилюються мотиви самоосвіти і самовиховання;
- планування задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись працею в галузі своєї професії.

Фахова компетентність як показник психологічної готовності студента до професійної діяльності

Наслідком професійного зростання особистості майбутнього фахівця та розвитку його професійних здібностей є фахова компетентність, яку набуває студент. Фахова компетентність - здатність успішно виконувати професійні завдання і обов'язки тієї посади, на яку людина претендує. Це кваліфікаційна характеристика фахівця, зокрема:

- 1) ґрунтовні знання із загальноосвітніх і фахових дисциплін (загальна ерудиція);
- 2) володіння професійною технологією - здатність мобілізувати знання та вміння для вирішення конкретних професійних проблем;
- 3) висока кваліфікація, яка характеризується поліфункціональністю - уміння переносити набуту здатність виконувати виробничі завдання на різні ланки професійної діяльності;
- 4) уміння аргументувати способи вирішення проблеми на різних рівнях активності;
- 5) уміння співпрацювати з колегами (співдружність, взаємодопомога тощо);
- 6) професійна компетентність асоціюється з успішною поведінкою фахівця в нестандартних ситуаціях, із неформалізованою взаємодією з партнерами, умінням оперувати суперечливою інформацією або з динамічними системами.

Високий рівень оволодіння професією характеризує ще одне поняття - професійна культура фахівця. Складниками професійної культури є професійна компетентність, системний світогляд, модельне (професійне) мислення, а також професійна творчість і професійна рефлексія (критична об'єктивна самооцінка).

Рекомендовані джерела: [2; 3; 4; 6; 8; 9;10; 15; 16].

Контрольні запитання та завдання:

1. Який часовий проміжок охоплює студентський вік?
2. Назвіть суперечливості студентського віку.
3. Охарактеризуйте кризу студентського віку.
4. Назвіть фактори успішної соціалізації студента.
5. Які новоутворення студентського віку?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Студентство як вікова та соціальна категорія.
2. Соціалізація студентів у сучасних умовах вищого навчального закладу.
3. Показники психологічної готовності студента до професійної діяльності.

Тема 3. Психологія студентської групи

1. Психологічні особливості студентської групи та її структура.
2. Розвиток студентської групи, характеристика студентського колективу.
3. Міжособистісні стосунки в студентській групі. Проблема лідера та лідерства.
4. Психологічні особливості студентського самоврядування.

Ключові слова: студентська група, колектив, лідер, лідерство, самоврядування.

Психологічні особливості студентської групи та її структура

Студентська група – спільність автономна й самодостатня. Вона здатна сама вирішувати свої внутрішні проблеми, а її активність пов'язана з соціальним життям факультету, університету, вирішенням проблем соціального характеру .

Студентська група формально-логічно характеризується як первинна, реальна, мала група, офіційно створена (зовнішньо організована), яка може вміщувати в себе й неформальні мікрогрупи. Вона створюється у вищому навчальному закладі, що обумовлюється потребами управління (як і клас у школі, група в дитячому садку). Студент, звичайно, входить до складу різних соціальних груп. Л. І. Марісова виділяє 7 видів малих груп, в одній або в декількох із яких перебуває за період навчання студент. Серед них: студентська академічна група, існування якої обумовлене специфікою організації навчального процесу у ВНЗ та яка спеціально створюється для успішного здійснення навчально-виховних функцій; студентські наукові гуртки, науково-теоретичні семінари й проблемні групи; студентські групи, існування яких зумовлене формою організації позанавчального виховного процесу та необхідністю розвитку громадсько-політичної й організаторської активності молоді; трудові студентські групи, існування яких зумовлене необхідністю організації трудового виховання студентів і забезпечення їх потреби в праці; групи художньої самодіяльності та спортивні команди; побутові малі групи, які пов'язані з веденням домашніх справ, підтриманням родинних стосунків, проведенням культурного дозвілля та реалізації «хобі», спільного проживання в гуртожитку; студентські групи, які виникають несанкціоновано на основі особистих симпатій, приятні, взаємної привабливості та носять лише неформальний характер.

Студентів у групі поєднує: спільна мета; спільна навчально-професійна діяльність; зв'язки ділового та особистісного характеру (активна участь кожного студента в житті групи – хороша школа надбання належного досвіду жити й працювати в будь-якому виробничому колективі); однорідність складу групи за віком; висока поінформованість один про одного (і про успіхи, і про особисте життя); високий рівень самоврядування; обмежений час існування.

У структурі студентської групи є дві підструктури:

- 1) офіційна: характеризується цільовим призначенням – професійна

підготовка, сприяння становленню майбутнього фахівця, ґрунтується на відношенні поваги – авторитетності (ділова сфера). Є офіційний керівник – староста групи (профорґ), який призначається деканатом або обирається групою. Він здійснює рольове управління, організує ділові стосунки між членами групи.

2) неофіційна: у групі виникають неофіційні угруповання на основі інтересів один до одного або симпатії – антипатії (емоційна сфера). Варто підкреслили, що емоційні (неформальні) взаємини в студентській академічній групі формуються та проявляються у всій своїй повноті та глибині. Це пояснюється сенситивністю юнацького віку до інтимно-особистісних стосунків, бурхливим проявом потреби в емоційно-насиченому спілкуванні, у коханні та дружбі. Тривалість спільного проведення вільного часу в колі своїх ровесників найдовша саме в цьому віці.

Розвиток студентської групи, характеристика студентського колективу

Студентська академічна група за період свого існування розвивається і проходить кілька стадій (від офіційно створеної групи дирекцією (деканатом) і наказом ректора до згуртованого колективу, який на останньому курсі може розпастися знову на мікрогрупи), кожна з яких характеризується якісними особливостями таких параметрів: спрямованість поведінки та діяльності членів групи; організованість членів групи; комунікативність членів групи.

На початку навчання у ВНЗ у першокурсників домінують індивідуальні мотиви поведінки, вони орієнтовані здебільшого на задоволення особистих потреб; їхня соціальна роль у групі ще не визначена. Але поступово всі починають усвідомлювати потребу в конкретизації своєї ролі в житті групи, в узгодженні своєї діяльності з діяльністю і поведінкою інших, порівнюють і оцінюють активність членів групи, визначають свій соціальний статус у групі. Це відбувається за такими параметрами: спрямованість активності студента; організованість; комунікативність; інтелектуальний, емоційно - вольовий розвиток; підготовленість до реалізації ролі студента.

Цілісними характеристиками студентської групи є такі показники: інтра - та інтегрупова активність; психологічний мікроклімат у групі (емоційний статус); референтність групи - значущість, авторитетність її для членів групи; керівництво і лідерство; згуртованість та ін. За цими показниками визначають такі стадії розвитку студентської групи:

1-а стадія - номінальна група, яка має лише зовнішнє, формальне об'єднання студентів за наказом ректора і списком дирекції (деканату);

2-а стадія - асоціація - початкова міжособистісна інтеграція, первинне об'єднання студентів за загальними ознаками. Організатором життя групи на цій стадії є староста і куратор. Вони висувають вимоги щодо трудової дисципліни, виконання режиму, норм поведінки, які стосуються кожного студента і групи загалом. Взаємини опосередковуються переважно особистісно

значущими цілями (група друзів, приятелів). На цій стадії куратор знайомиться з кожним членом групи, вивчає мотиви вступу першокурсників до вищого навчального закладу, їхні індивідуально-психологічні особливості (за допомогою анкетування, тестів, індивідуальних бесід та ін.), дає їм настанови щодо виконання своїх обов'язків, виокремлює найбільш активних студентів, чутливих до справ і життя групи. Для студентів розпочинається період адаптації до студентського життя і вимог викладачів, відбувається засвоєння правил внутрішнього розпорядку ВНЗ, традицій інституту (факультету) тощо.

3-я стадія - кооперація, на якій соціально-психологічна й дидактична адаптація студентів майже завершилася. Виявляються неофіційні організатори, авторитетні активісти групи. За ними закріплюються соціальні настанови та керівництво внутрішнім життям групи.

4-а стадія - студентська академічна група стає колективом.

Ознаки студентського колективу:

- 1) Кожен член групи приймає на себе цілі та завдання спільної навчально-професійної діяльності, яка вже має високу ефективність.
- 2) Група характеризується високим рівнем організованості та згуртованості - це команда однодумців. Згуртованість визначається єдністю ціннісних орієнтацій; збігаються погляди, оцінки, ставлення стосовно подій у групі загалом і кожного її члена. При зближенні оцінок зростає й емоційна прихильність студентів групи до її спільних справ. Структура формального і неформального спілкування збігається.
- 3) Багато членів групи мають статус неформального лідера або тих, кому віддають перевагу при вирішенні питань життя колективу.
- 4) В офіційних керівників групи виявляється демократичний стиль керівництва.
- 5) Група як колектив може бути взірцем і для інших студентських груп, впливати на них (наприклад, при вирішенні питань на факультетських зборах, в органах студентського самоврядування), виявляти інтергрупову активність, особливо з боку лідерів груп, які користуються авторитетом на факультеті (інституті).
- 6) У колективі існують визнані норми поведінки (кожен поводиться так, як прийнято у групі, навіть у манері одягатися). Якщо хтось порушує такі правила, товариші неодмінно роблять йому зауваження.
- 7) Колектив виявляє згуртованість. Якщо вирішуються важливі проблеми, то група працює злагодженіше й результативніше. «Ми» - так кожен студент ставиться до свого колективу.
- 8) Ще одна важлива особливість колективу в тому, що в ньому мікрогрупи не протистоять одна одній, хоча існують як окремі утворення. Офіційна і неофіційна підструктури доповнюють одна одну, що забезпечує в колективі позитивний мікроклімат.

Міжособистісні стосунки в студентській групі. Проблема лідера та лідерства

Групові норми - сукупність правил і вимог, вироблених групою, які регулюють поведінку її членів. Груповий настрій - загальний емоційний стан, який панує, переважає у групі, створює емоційну атмосферу в ній. Він може як стимулювати, так і пригнічувати діяльність окремих членів групи, а інколи навіть призводити до конфліктів. Групова згуртованість - визначається мірою прихильності до групи її членів.

Самоствердження - кожен член колективу усвідомлює себе його частиною і намагається зайняти та втримати в ньому певну позицію (соціальний статус), завоювати визнання, довіру, підтримку, розуміння своїх товаришів («Бути корисним - мій обов'язок, бути популярним - щастя»).

Через психологічний вплив на кожного студента колектив здатний розв'язувати також і виховні завдання. Які механізми групового впливу на членів групи?

Групова ідентифікація - ототожнення кожним студентом свого «Я» зі своєю групою. Через це окремі вчинки набувають мотивованої сили («Я дію так, як схвалює група»), а групові якості, які виявляються та ще й привласнюються, стають часткою «Я» студента. Саме ідентифікація є психологічною передумовою успішної взаємодії та взаєморозуміння студентів у групі.

Соціальні презентації - прояв своїх загальноприйнятих переконань, ідей і цінностей, які підтримуються більшістю. Вони включають також наші погляди та культуру, ідеологію, що ми демонструємо іншим, розкриваючи перед ними своє «Я».

Соціальна фасилітація - посилення енергії, підвищення активності, домінуючих реакцій індивіда, полегшення його діяльності у присутності групи (разом краще!).

Соціальна інгібіція, навпаки, - утримання, пригнічування активності, гальмування поведінки і діяльності під впливом інших людей.

Соціальна лінь - тенденція окремих людей докладати менше зусиль за тих умов, коли вони об'єднують свої зусилля задля спільної мети, порівняно з випадком індивідуальної відповідальності, коли працюють окремо.

Децентрація - відтворення уявлень своїх товаришів, погляд на себе очима інших, емпатія до інших.

Навіювання - аргументований вербальний вплив на члена групи, але одночасно передбачається некритичне сприйняття настанов групи (або окремих товаришів) і безумовне виконання настанов групи, її рішень і порад.

Переконування - логічне обґрунтування важливості мети і завдання діяльності групи, необхідності отримання нею певних результатів. Від людини очікується свідома згода на виконання цих пропозицій.

Соціальні очікування - ми сподіваємося..., а в кожного є намагання

виправдати їх.

Соціальне порівняння - кожен віддзеркалює на себе ставлення до нього членів групи. Ми використовуємо інших людей як еталон для оцінки наших власних настанов (ставлень), емоцій і поведінки.

Наслідування - це не тільки функція соціалізації, але й складник творчості, групової активності, становлення індивідуального стилю діяльності.

Лідер - це особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе найвідповідальніші рішення, які торкаються їхніх інтересів, і визначати напрям і характер діяльності всієї групи (Н.С. Жеребова, ЯЛ. Коломінський , Р.Л. Кричевський та ін.).

Лідерство - процес внутрішньої соціальної організації і управління спілкуванням, діяльністю членів малої групи, здійснюється в спонтанно сформованих малих групах. У кожній мікрогрупі, як правило, є лідер. Залежно від спрямування конкретної діяльності мікрогрупи може бути кілька лідерів (ініціатор вечірок, організатор побуту, провідник культпоходу тощо).

Лідер визначається групою на основі яскраво виражених особистісних якостей, які імпонують членам цієї мікрогрупи, є еталонними для неї, найважливішими серед яких є такі:

- зацікавленість у досягненні і групової мети;
- більша поінформованість щодо проблеми, яку треба вирішити;
- почуття особистої гідності;
- енергійність ;
- ініціативність і висока соціальна активність;
- емоційна стійкість;
- упевненість у собі;
- організаторські здібності;
- досвід і навички організаторської діяльності;
- розумові здібності;
- доброзичливість і емпатія;
- емоційна привабливість тощо.

Між функціями лідерства і керівництва є суттєва різниця, а саме:

- Лідер покликаний здійснювати переважно регуляцію міжособистісних стосунків у групі, натомість керівник здійснює регуляцію офіційних відносин групи як деякої соціальної організації.

-Лідерство виникає за умов мікросередовища (яким є мала група), керівництво - елемент макросередовища, тобто воно пов'язане з усією системою суспільних відносин у групі.

-Лідерство виникає стихійно. -Явище лідерства менш стабільне, ніж керівництва, висунення лідера залежить від настрою та завдання групи.

- Керівництво підлеглими порівняно з лідерством має чіткіше визначену систему санкцій.

- Процес прийняття рішення керівником (і взагалі в системі керівництва) значно складніший.

- Сфера діяльності лідера - здебільшого мала група, де він є лідером. Сфера дії керівника ширша, оскільки він репрезентує малу групу в ширшій соціальній системі.

-Функції і соціальні ролі лідера більш диференційовані: організатор, фахівець у певній галузі діяльності, мотиватор (забезпечує емоційне налаштування на спільну дію), масовик – затійник (наприклад, організовує вечір відпочинку), жартівник (знижує напругу у взаєминах між членами групи завдяки гумору), гармонізатор (забезпечує компроміс зі складних проблем, консолідує колектив), стимулятор (спонукає групу до активності) та ін.

- Староста як керівник студентської групи застосовує більш визначену систему санкцій, повноваження застосування яких надається йому дирекції ю (деканатом) і групою, яка його обирає на цю роль (організаційні, командно - адміністративні, економічні методи впливу).

Психологічні особливості студентського самоврядування

Зараз життя та діяльність групи дещо обмежена навчальною роботою. Подекуди виникає недооцінка ролі групи у вихованні особистості фахівця (важливо для майбутнього педагога). Можливо, тому процес формування колективу дещо уповільнюється. Лише 45% студентів наприкінці першого курсу вважають, що група стала колективом. І на останніх курсах колектив знову руйнується через багато причин. Треба звернути особливу увагу на роль органів самоврядування в організації студентських колективів: від групових органів самоврядування до університетських (студентський профком) і навіть місцевих (наприклад, орган студентського самоврядування в м. Києві).

Самоврядування - хороша школа для виховання керівників-політиків або виробничого підрозділу. Їх роль зараз значно зростає. Окрім того, система самоврядування з боку керівних органів звільнена від авторитарних методів. Самоврядування студентською групою (управління групою офіційним і неофіційним лідером) має бути спрямоване як на виконання кожним членом групи своїх прямих обов'язків, які пов'язані з навчально-професійною діяльністю, на підтримання позитивних тенденцій у професійному зростанні, так і на коригування групових настанов і позицій, які впливають на взаємини членів групи та окремих мікрогруп, покращує настрій, підтримує позитивний мікроклімат, облагороджує групові традиції.

У Законі України «Про вищу освіту» визначені завдання студентського самоврядування: «забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу; забезпечення виконання студентами своїх обов'язків; сприяння навчальній, науковій і творчій діяльності; сприяння створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів; сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами; організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями; сприяння працевлаштуванню випускників; участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами».

Функції студентського самоврядування:

- Забезпечення нормальної навчальної роботи, виконання щоденних завдань із врахуванням інтересів студентів.
- Підготовка студентів як фахівців із вищою освітою до управлінської діяльності.
- Забезпечення в роботі кожного члена органу самоврядування соціальної спрямованості, готувати до активної діяльності в суспільстві як організатора.
- Участь в органах самоврядування більшості студентів, а не тільки активу.

Рекомендовані джерела: [4;5;6;7;8;9].

Контрольні запитання та завдання:

1. Охарактеризуйте студентську групу та назвіть її структуру.
2. Вкажіть на особливості міжособистісних стосунків у студентській групі.
3. Охарактеризуйте проблему лідерства в студентському колективі.
4. В чому полягає специфіка студентського самоврядування?

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Діалектика становлення і розвитку студентського колективу
2. Проблема гармонізації міжособистісних стосунків у студентській групі.
3. Студентська група в дзеркалі соціометрії.

Тема 4. Психологія педагогічної діяльності та психологія особистості вчителя

1. Специфіка та структура педагогічної діяльності
2. Специфіка педагогічного мислення.
3. Педагогічна творчість та її особливості.
4. Професіоналізм педагога

Ключові слова: педагогічна діяльність, компоненти педагогічної діяльності, творчість, професіоналізм, педагогічне мислення.

Специфіка та структура педагогічної діяльності

Професійна педагогічна діяльність викладача може розглядатися як цілісна динамічна система. Н.В.Кузьміна виділяє структурні складники і функціональні компоненти педагогічної діяльності. Ця модель містить п'ять структурних елементів: суб'єкт педагогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації. Ці компоненти складають систему, бо ні один з них не може бути замінений іншим або їх сукупністю. Всі вони знаходяться у прямій та зворотній взаємозалежності .

Професійна діяльність має свою специфіку, яка полягає, головним чином, у наступному:

1. У сукупності певних фізичних та інтелектуальних сил і здібностей педагога, завдяки яким він успішно здійснює доцільну діяльність щодо виховання і навчання студента. Серед них найважливішими є організаторські здібності.
2. У своєрідності об'єкта педагогічної праці, який одночасно стає суб'єктом цієї діяльності. Активність студентів як суб'єктів педагогічної праці багато в чому визначається рівнем їх організаційних знань та вмінь.
3. У своєрідності засобів праці викладача, значна частина яких -духовні.
4. У специфіці взаємозв'язку між трьома підсистемами (сукупність інтелектуальних і фізичних сил педагога, сукупність певних даних об'єкта праці і сукупність засобів та структури діяльності).

Викладач вищого навчального закладу виконує такі функції:

- організаторську (керівник, провідник у лабіринті знань, умінь, навичок);
- інформаційну (носій найновішої інформації);
- трансформаційну (перетворення суспільне значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання);
- орієнтовно-регулятивну (структура знань педагога визначає структуру знань студента);
- мобілізуючу (переведення об'єкту виховання у суб'єкт, самовиховання, саморуку, самоутвердження).

Визначальним і найбільшим за об'ємом компонентом праці викладача є навчально-педагогічна діяльність. За своїм змістом навчальна робота у вищому

навчальному закладі — це частина цілеспрямованої трудової діяльності щодо підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, що включає види конкретних робіт, визначених структурою навчального плану спеціальності. Таких видів робіт налічується більше сорока.

У педагогічному університеті передбачається 29 конкретних видів навчально-методичної діяльності. В їх числі: підготовка до лекційних, практичних, семінарських занять, навчальної практики; розробка, переробка і підготовка до видання конспектів лекцій, збірників вправ і задач, лабораторних практикумів та інших навчально-методичних матеріалів, методичних матеріалів з курсових і дипломних робіт; поточна робота стосовно підвищення педагогічної кваліфікації (читання методичної і навчальної, науково-методичної літератури); вивчення передового досвіду з представленням звітності і рецензування конспектів лекцій, збірників задач і лабораторних практикумів; складання методичних розробок, завдань, екзаменаційних білетів, тематики курсових робіт; розробка графіків самостійної роботи студентів; вдаємо відвідування тощо.

Праця викладача вищого навчального закладу обов'язково передбачає організаційно-методичну роботу, основними видами якої є робота у підготовчому відділенні, робота стосовно профорієнтації, організація педагогічних практик, робота у приймальній комісії, підготовка матеріалів на засідання кафедри, ради факультету, ради вузу, методична робота на допомогу вчителям, робота по підготовці науково методичних семінарів і т.д.

Органічною частиною викладацької діяльності є робота щодо виховання студентів. Вона вміщує такі види робіт: контроль за самостійною роботою студентів щодо вивчення першоджерел, перевірку конспектів, колоквиуми, співбесіди, роботу куратора, керівника клубів, виховну роботу в гуртожитках, проведення вечорів, екскурсій тощо.

Наукова робота включає такі види: виконання планових держбюджетних науково-дослідних робіт, колективних договорів; написання і видання підручників, посібників, монографій, наукових статей і тез, доповідей на конференціях; редагування підручників, їх рецензування, написання відзивів на дисертації; робота в редколегіях наукових журналів; керівництво науково-дослідною роботою студентів; участь у наукових радах тощо.

Психологічна структура діяльності педагога є своєрідним відображенням діяльності педагогічних систем. Психологічна структура діяльності - це взаємозв'язок, система і послідовність дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних задач. У ній Н.В.Кузьміна виділяє конструктивний, організаторський, комунікативний і гностичний функціональні компоненти.

Специфіка педагогічного мислення

Педагогічне завдання є структурною одиницею мислення вчителя. Відповідно функціями педагогічного мислення є такі:

- аналіз конкретних педагогічних ситуацій;
- постановка завдань у конкретних умовах діяльності;
- створення планів розв'язання цих завдань;
- регулювання процесу здійснення накреслених планів;
- оцінювання одержаних результатів.

Основним компонентом практичного мислення вчителя, в якому найяскравіше проявляється внутрішня єдність інтелектуальних, емоційних та вольових якостей особистості, є процес прийняття педагогічних рішень. Ще одна важлива особливість мислення вчителя полягає в тому, що теоретичні знання при розв'язанні педагогічних завдань використовуються, як правило, у "знятому вигляді" (автоматично, скорочено, згорнуто). Зумовлено це, по-перше, загальною тенденцією до трансформації, згортання знань у певні "згущення", які є безпосередньою когнітивною основою прийняття практичних рішень, по-друге, неспроможністю вчителя утримувати в пам'яті сукупність наукових понять, що визначають прийняття того чи іншого педагогічного рішення. Зовнішній предметній діяльності вчителя передують внутрішня, ідеальна, тобто осмислення мети діяльності, очікуваних результатів, запланованих дій, умов їх виконання тощо.

Свідома людська дія — це завжди більш або менш усвідомлене розв'язання завдання. Свідома педагогічна дія — це спроектована, передбачувана дія, яка ґрунтується на осмисленні мети, способів її досягнення та відбору цих способів.

Становлення педагогічного мислення потребує розвитку рефлексивного ставлення вчителя до власної діяльності. У педагогічній діяльності рефлексія проявляється передусім у процесі:

- проектування діяльності, коли вчитель розроблює цілі та завдання навчання і виховання, конструктивні шляхи їх досягнення з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей учнів і наявних можливостей їхнього розвитку;
- безпосередньої практичної взаємодії вчителя з учнями, коли вчитель прагне правильно зрозуміти і цілеспрямовано регулювати вчинки, почуття і психічні процеси учнів;
- аналізу і самоаналізу вчителем власної діяльності та себе як її суб'єкта.

Педагогічна творчість та її особливості

Педагогічна діяльність стає справжнім педагогічним мистецтвом - педагогічною творчістю, для якої характерна зміна власних думок і новизна педагогічної позиції, що виникає під час проектування педагогічного процесу і структурування його змісту, і варіювання педагогічних задумів у процесі їхнього втілення у практику. Педагогічна творчість щодо реалізації викладачем педагогічних планів у студентській аудиторії має свої особливості:

- жорстко лімітована в часі (тривалість лекції або семінарського заняття);

- здійснюється систематично й безперервно;
- настанова тільки на позитивне вирішення педагогічної проблеми;
- підвищена відповідальність, адже результати педагогічної діяльності викладача пов'язані з особистісним зростанням майбутнього фахівця, його професійним становленням;
- педагогічна діяльність - це особлива творча діяльність, творення на людях (театр одного актора), а тому потрібна воля, вміння управляти своїми емоціями та здібність до саморегуляції.

Масштаби творчих педагогічних задач різні, серед них такі: внесення нового у зміст, форми й методи навчальної роботи; вирішення досі не чуваних питань і проблем, які виникають у педагогічному процесі; побудова композиції заняття; визначення обсягу і способів організації самостійної навчальної роботи студентів; втілення педагогічних задумів у студентській аудиторії; варіювання запланованого вже під час проведення заняття та ін.

Прояв творчості має прямий зв'язок із креативністю в мисленні й почуттях. У мисленні - це сприйнятливність до нових ідей, чутливість до проблем, гнучкість і оригінальність думки в розробці нових завдань. У почуттях під час процесу спілкування - це подолання емоційних бар'єрів, здібність управляти власними емоціями, психологічна проникливість у емоційний світ партнерів по спілкуванню.

Педагогічна творчість часто відбувається як імпровізація, за якої створення нового та його відтворення збігається в часі. Проте імпровізація ґрунтується на попередньому досвіді, і нерозривна від інтуїції. Педагогічний успіх залежить від ерудиції викладача, глибини його професійних знань, від роботи думки, уяви і навіть від його емоційного піднесення. Тут має значення не тільки науково-теоретична підготовка викладача, а також володіння ним методикою викладання, рівень його загальної культури ведення діалогу, мистецтво педагогічного спілкування.

Педагогічна творчість — завжди співтворчість викладача зі студентською аудиторією. Її інструментом є інша людина, а результатом - надбання студентами розуму, почуттів і волі. Це також наближення майбутнього фахівця до самостійної творчості та відповідальності, хоча результати виявляються через якийсь час (наприклад, у роботі колишнього студента вже як вчителя).

Професіоналізм педагога

Основними компонентами професійної компетентності фахівця визначені:

- Знання – логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості.
- Вміння – психічні утворення, які полягає в засвоєнні людиною способів і навиків діяльності.

- Навички – дії, сформовані в процесі повторення і доведені до автоматизму.

Професійна позиція – система сформованих установок і орієнтацій, відношення і оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки. Процес формування професійної позиції базується на спрямованості особистості (психологічна властивість яка поєднує цінності, устремління, потреби особистості).

Індивідуально-психологічні особливості людини – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль діяльності, поведінки і виявляються в якостях особистості. Акмеологічні варіанти – внутрішні збудники, які обумовлюють потребу в саморозвитку, творчості та самовдосконаленню.

Поняття професіоналізму в психолого-педагогічній літературі розглядається як майстерність (Іванова С.І.), певний рівень майстерності (Ю.К. Бабанський), ототожнюється з поняттям “самоосвіта” та самовиховання (К.Лівітан).

В структурі професійної педагогічної діяльності можна виділити три складових компонента: професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення. Відсутність одного з них у діяльності викладача вищої школи свідчить про не сформованість педагогічного професіоналізму.

Рекомендовані джерела: [1; 2; 4; 6].

Контрольні запитання та завдання:

1. Охарактеризуйте структуру педагогічної діяльності.
2. Які психологічні особливості мислення педагогів?
3. Проаналізуйте елементи професіоналізму (компетентності) педагога.
4. Назвіть провідні фактори, які впливають на формування професіоналізму педагогів.

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Розвиток мислення майбутніх педагогів як умова їх професійно-педагогічної підготовки.
2. Педагогічна майстерність і творчість вчителя.
3. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти.

Тема 5. Психологія педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами

1. Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача ВНЗ.
2. Характеристика стилей спілкування.
3. Труднощі та бар'єри в професійно-педагогічному спілкуванні викладачів і студентів.
4. Протиріччя та конфліктні ситуації в педагогічній взаємодії та засоби їх регулювання.

Ключові слова: типологія, спілкування, бар'єри, конфлікти, протиріччя.

Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача ВНЗ

Педагогічне спілкування - це професійне спілкування викладача зі студентами на парі і поза нею, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату та досягнення спільної цілі. Це система взаємодії викладача і групи, змістом якого є обмін інформацією, здійснення навчально-виховного впливу, організація стосунків.

Функції педагогічного спілкування:

1. Пізнання особистості та її формування.
2. Обмін інформацією.
3. Організація діяльності.
4. Організація міжособистісної взаємодії.
5. Співпереживання.
6. Самоутвердження.

Комунікативна діяльність людини є надзвичайно складною. Е.Берн вважає, що в кожній людині існує три "Я": дитина (залежна, підпорядкована і безвідповідальна істота); батьки (незалежна людина, та, що бере відповідальність на себе); дорослий (розуміє інтереси інших, враховує реальну ситуацію). Відповідно до цього, автор виділяє три позиції контакту.

Позиція "зверху" (батьки). Щодо педагогічного спілкування ця позиція вчителя може проявлятися у прагненні домінувати, переважанні дисциплінарних методів і прийомів, егоцентризмі, нетерпимості до помилок і заперечень з боку учнів.

Позиція "знизу" (дитина). Специфічними проявами цієї позиції спілкування вчителя може бути: поступливість, невпевненість у собі, недостатня вимогливість, безініціативність.

Позиція "поруч" (дорослий). Найчастіше така позиція вчителя проявляється у високій ефективності спілкування, поєднанні доброзичливості з довірою до самостійності школярів, природності в спілкуванні, орієнтуванні на діалог з учнями. Вчитель упродовж своєї педагогічної діяльності може вдаватися до різних позицій, залежно від певної ситуації. Закріплення в спілкуванні вчителя певної позиції багато в чому визначають стиль

взаємовідносин з учнями. В.О.Кан-Калік трактує стиль педагогічного спілкування, як індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії вчителя з учнями. В.С.Мерлін під індивідуальним стилем педагогічного спілкування розуміє цілісну систему операцій педагогічного спілкування, що забезпечує ефективну взаємодію вчителя з учнями, опосередковану цілями, завданнями педагогічної діяльності та властивостями різних рівнів індивідуальності педагога.

У стилі педагогічного спілкування виявляються:

- особливості комунікативних можливостей студентів;
- характер стосунків, що склалися між викладачем і студентами;
- творча особистість педагога;
- особливість студентської групи.

Характеристика стилей спілкування

Виділяють такі стилі педагогічного спілкування:

1. Спілкування на основі захоплення загальною спільною творчою діяльністю. Цей стиль поєднує високий професіоналізм та гуманізм учителя.

2. Спілкування на засадах дружніх стосунків. Спілкування - діалог. Розвиваються продуктивні стосунки вчителя з учнями.

3. Спілкування-дистанція. Дистанція є обмежувальним чинником у стосунках педагога з учнями, базується на авторитеті ролі, а не особистості вчителя.

4. Спілкування-залякування. Цей стиль виникає в результаті небажання вчителя здійснювати індивідуальний підхід до дитини, наявності специфічних рис характеру вчителя, ворожого ставлення до дітей.

5. Спілкування-загравання. Цей стиль виникає у результаті нерозуміння вчителем завдань, які стоять перед ним; не володіння навичками спілкування; наявності страху перед спілкуванням з класом і одночасного бажання встановити контакт з ним.

Основні етапи педагогічного спілкування:

1. Моделювання вчителем майбутнього процесу спілкування з учнями.
2. Організація безпосереднього спілкування з учнями.
3. Управління спілкуванням у педагогічному процесі.
4. Аналіз реалізованої системи спілкування, виділення досягнення, недоліків, моделювання майбутньої діяльності.

Труднощі та бар'єри в професійно-педагогічному спілкуванні викладачів і студентів

Бар'єри, які заважають ефективності педагогічного спілкування:

1. Страх аудиторії, що є характерним для недосвідчених викладачів.
2. Негативна установка на основі минулого досвіду спілкування.
3. Фізичний бар'єр - дистанція, за допомогою якої викладач хоче заховатися під (стіл, стілець).

4. Страх допуститися педагогічної помилки.
5. Механічне перейняття стилю спілкування іншого вчителя.
6. Негативна установка на групу внаслідок суджень інших викладачів.
7. Соціальний бар'єр - позиція "зверху", незрозуміло говорить.
8. Відсутність контакту з групою, розбіжність в установках викладача і групи.

Для того, щоб зрозуміти сутність основних бар'єрів взаємодії викладача і студентів, які будуть виникати в процесі педагогічного спілкування, важливим є його аналіз з позицій загальної теорії проблеми спілкування. Зокрема, К. Хорні виділяє такі типи поведінки, які ускладнюють спілкування з іншими людьми:

1. Надмірна спрямованість на інших - гіперактивність у здобуванні контактів (багато говорять, суєта тощо);
2. Надмірна спрямованість проти інших (підозрілість, критичність, агресивність, прагнення звинуватити інших тощо).
3. Надмірна пасивність (людина боїться щось зробити, щоб не бути засудженим, постійний аналіз себе, власних вчинків).

Часто між викладачем і студентами може виникати смисловий бар'єр.

Причини його виникнення:

1. Різне розуміння студентом і педагогом смислу вимог, які висуває дорослий.
2. Неприйняття студентом форми подання вимог педагога.
3. Неприйняття студентом особистості педагога.
4. Невміння педагога виявити справжні мотиви поведінки.
5. Постійне застосування педагогом одних і тих самих прийомів виховної роботи.
6. Негативне емоційне переживання студента в результаті неадекватного покарання або іншої несправедливості викладача.
7. Негативна установка проти педагога.

Протиріччя та конфліктні ситуації в педагогічній взаємодії та засоби їх регулювання

Можна виділити такі потенційно конфліктогенні педагогічні ситуації:

- конфлікти діяльності, які виникають через виконання студентом навчальних задач, успішності, позанавчальної діяльності;
- конфлікти поведінки, що виникають через порушення студентом правил поведінки;
- конфлікти відносин, які виникають у сфері емоційно-особистісних відносин;

Особливості педагогічних конфліктів:

- професійна відповідальність педагога за педагогічно правильне вирішення ситуації;

- учасники конфліктів мають різний соціальний статус, і цим визначається їх різна поведінка в конфлікті;
- різниця віку і життєвого досвіду породжує різну міру відповідальності за помилки при їх вирішенні;
- через різне розуміння учасниками подій і їх причин педагогові не завжди легко зрозуміти глибину переживань дитини, а студентів - впоратися зі своїми емоціями;
- присутність інших студентів при конфлікті робить їх не тільки свідками, а й учасниками; конфлікт набуває виховного змісту;
- професійна позиція педагога в конфлікті зобов'язує його взяти на себе ініціативу в вирішенні конфлікту і на перше місце поставити інтереси студента;
- будь-яка помилка педагога при вирішенні конфлікту породжує нові ситуації та конфлікти;
- конфлікт в педагогічній діяльності легше попередити, ніж успішно вирішити.

Рекомендовані джерела: [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Контрольні запитання та завдання:

1. Назвіть особливості професійно-педагогічного спілкування викладача.
2. Проаналізуйте типологію особистості викладача ВНЗ.
3. Які основні бар'єри і труднощі виникають у взаємодії «педагог-студент»?
4. Наведіть приклади типових конфліктів при взаємодії педагога зі студентами.
5. Запропонуйте способи вирішення педагогічних конфліктів.

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Педагогічне спілкування у психологічному контексті.
2. Моделі викладачів ВНЗ.
3. Психолого-педагогічні проблеми спілкування викладача та студента.

Тема 6. Інновації в системі вищої педагогічної освіти

1. Поняття педагогічної інновації. Сутність і взаємозв'язок понять освітні технології, педагогічні технології та навчальні технології.

2. Класифікація педагогічних технологій.

3. Ігрові технології та їх характеристики.

4. Технологія поетапного формування розумових дій.

5. Психолого-педагогічна сутність інтерактивних технологій навчання.

Ключові слова: інновації, інноватика, освітні технології, педагогічні технології, навчальні технології.

Поняття педагогічної інновації. Сутність і взаємозв'язок понять освітні технології, педагогічні технології та навчальні технології

Розв'язання питання засвоєння, поширення та впровадження інновацій у системі освіти потребує розгляду спеціального науково обґрунтованого напрямку, педагогічної інноватики, який інтегрує в собі теоретичні й практичні засади інноваційних процесів в освітянській сфері.

Дослідження історичного аспекту впровадження інновацій у систему освіти дає змогу зробити висновок, що цей напрям інтегрує в собі різноманітні підходи до здійснення нововведень в освіті, основою яких є філософські, психологічні, психосоціальні, педагогічні розробки та нові досягнення у сфері інформатики. Крім того, мають вплив також сучасні напрями, які створюються в результаті поєднання кількох існуючих, наприклад педагогічна психологія, педагогічна соціологія, педагогічна інформатика.

До психологічного фундаменту нововведень належать такі теорії та концепції: психоаналітичні теорії розвитку особистості, біхевіористична теорія навчання, когнітивна теорія розвитку особистості, феноменологічна та гуманістична теорія розвитку особистості, теорія випереджаючого навчання, концепція розвитку розумових здібностей, концепція сугестопедагогічного навчання та нейролінгвістичного програмування.

Педагогічна інноватика покликана відображати сутність нового міждисциплінарного наукового напрямку, що охоплює вивчення питань філософського, психологічного, психосоціального, інформаційного та педагогічного забезпечення інноваційних процесів, спрямованих на розв'язання проблем і завдань сучасного етапу розвитку освіти й особистості.

Отже, предметом педагогічної інноватики як нового міждисциплінарного наукового напрямку є актуально значущі та системно організуючі інноваційні процеси, які стають перспективними для еволюції освіти та позитивно впливають на її розвиток, а також на розвиток більш широкого мультикультурного простору.

Провідними методами досліджень інноваційних процесів є:

- вивчення наукових і науково-педагогічних джерел, які містять інформацію щодо інноваційних процесів, тобто методи, спрямовані на створення теоретичних узагальнень, встановлення і формулювання

закономірностей (аналіз, синтез, індукція і дедукція, логічні методи — метод схожості, відмінності, метод супровідних змін тощо);

- методи емпіричного та математичного дослідження, які безпосередньо спрямовані на об'єкт, що вивчається (спостереження, анкетування, співбесіда, вивчення продуктів діяльності та досвіду, експеримент і дослідна перевірка, статистична обробка досліджуваного матеріалу та методи оцінювання тощо);

- структурно-функціональний метод, який передбачає розчленування феномену на складові;

- порівняльний метод, що зумовлює можливість зробити висновки щодо ефективності діяльності освітніх систем і тенденцій їх розвитку;

- конструктивно-генетичний метод, що пропонує аналіз змін у досліджуваному процесі як у цілому, так і в окремих його складових у просторі та часі;

- часткові методи дослідження: аксіоматичний, модернізаторський, парадигмальний, які здатні адекватно підійти до пізнання педагогічних феноменів.

Історичний аналіз процесів оновлення освітнього простору свідчить, що провідною тенденцією розвитку систем освіти є їх перманентність, тобто безперервне оновлення. Кожні п'ять або десять років у системі освіти виявляється потреба часткового або повного перегляду її змісту та структури.

Класифікація педагогічних технологій

Складність, багатогранність педагогічної діяльності є чинником, що відкриває простір для багатьох педагогічних технологій, динаміка продукування яких постійно зростає. Широкий спектр, багатоваріантність педагогічних технологій зумовлюють необхідність їх класифікації. Найдосконалішою серед багатьох вважають класифікацію, за якою педагогічні технології згруповано за різноманітними системними та інструментально значущими ознаками. Відповідно в сукупності педагогічних технологій виокремлено:

1. За рівнем застосування:

- загальнопедагогічні (стосуються загальних засад освітніх процесів);
- предметні (призначені для вдосконалення викладання окремих предметів);
- локальні та модульні (передбачають часткові зміни педагогічних явищ).

2. За провідним чинником психічного розвитку:

- біогенні (провідна роль належить біологічним чинникам);
- соціогенні (переважають соціальні чинники);
- психогенні (провідна роль належить психічним чинникам).

3. За філософською основою:

- матеріалістичні та ідеалістичні;
- діалектичні та метафізичні;

- наукові та релігійні;
  - гуманістичні й антигуманні;
  - антропософські (грец. anthropos — людина і sophia — мудрість) і теософські (засновані на вченнях про всезагальний абсолют, божественну суть усіх речей);
  - вільного виховання та примусу тощо.
4. За науковою концепцією засвоєння досвіду:
- асоціативно-рефлекторні (в основу покладено теорію формування понять);
  - біхевіористські (англ. behavio(u)rism, від behavio(u)r — поведінка) (за основу взято теорію наuczіння);
  - розвивальні (ґрунтуються на теорії розвитку здібностей);
  - сугестивні (засновані на навіюванні);
  - нейролінгвістичні (засновані на нейролінгвістичному програмуванні);
  - гештальттехнології (нім. Gestalt — цілісна форма, образ, структура і ...технологія) та ін. (засновані на психотерапевтичному впливі).
5. За ставленням до дитини:
- авторитарні (засновані на чіткій надмірній регламентації);
  - дидактоцентристські (центровані на навчанні);
  - особистісно-орієнтовані (гуманно-особистісні, технології співробітництва, технології вільного виховання).
6. За орієнтацією на особистісні структури:
- інформаційні (формування знань, умінь, навичок);
  - операційні (формування способів розумових дій);
  - емоційно-художні й емоційно-моральні (формування сфери естетичних і моральних відносин);
  - технології саморозвитку (формування самоуправляючих механізмів особистості);
  - евристичні (розвиток творчих здібностей);
  - прикладні (формування дієво-практичної сфери) технології.
7. За типом організації та управління пізнавальною діяльністю:
- структурно-логічні технології навчання (поетапне формулювання дидактичних завдань, вибору способу їх розв'язання, діагностики та оцінювання одержаних результатів);
  - інтеграційні технології (дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь, різних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання);
  - ігрові технології (ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету). В освітньому процесі використовують театралізовані, ділові, рольові, комп'ютерні ігри, імітаційні вправи, ігрове проектування та ін.;

- комп'ютерні технології (реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі взаємодії «вчитель — комп'ютер — учень» за допомогою інформаційних, тренінгових, розвивальних, контролюючих та інших навчальних програм);

- діалогові технології (пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні: «учень — вчитель», «вчитель — автор», «учень — автор» та ін.);

- тренінгові технології (система діяльності щодо відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань у процесі навчання — тести, психологічні тренінги інтелектуального розвитку, розв'язання управлінських задач).

Педагоги-практики розробляють авторські технології, які поєднують у різних варіантах елементи апробованих технологій. Як правило, всі вони зорієнтовані на реалізацію змісту і досягнення мети різнорівневого і різнопрофільного навчання.

Ігрові технології та їх характеристики

Поняття «ігрові педагогічні технології» включає велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор.

Гра - це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, в якому складається й удосконалюється самоврядування поведінкою.

Педагогічна гра має суттєвою ознакою - чітко поставленою метою навчання і відповідним їй педагогічним результатом, які можуть бути обгрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю.

У вітчизняній педагогіці і психології проблему ігрової діяльності розробляли К.Д. Ушинський, П.П. Блонський, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін, у закордонній - З. Фрейд, Ж. Піаже та інші. У їхніх працях досліджена і обгрунтована роль гри в онтогенезі особистості, у розвитку основних психічних функцій, у самоврядуванні і саморегулюванні особистості, нарешті, в процесах соціалізації - у засвоєнні і використанні людиною суспільного досвіду.

Активні методи і форми дозволяють студенту виконувати квазіпрофесійну діяльність, несучу риси як навчальної, так і майбутньої професійної діяльності. У цій діяльності він актуалізує «абстрактні за своєю природою» знання для підготовки та прийняття рішення, розробки проектів, моделей.

У знаково-контекстного навчання отримують втілення такі принципи:

- послідовного моделювання у формах навчальної діяльності студентів цілісного змісту та умов професійної діяльності фахівців;
- зв'язку теорії і практики;
- спільної діяльності;
- активності особистості;

- проблемності;
- єдності навчання і виховання.

Ділова гра - провідна форма квазіпрофесійної діяльності, це форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відносин, характерних для даного виду праці. Ділова гра дозволяє задати в навчанні предметний і соціальний контексти майбутньої професійної діяльності і тим самим змоделювати більш адекватні в порівнянні з традиційним навчанням умови формування особистості фахівця. У діловій грі, в умовах спільної діяльності кожен студент набуває навиків соціальної взаємодії, ціннісні орієнтації та установки, властиві фахівця.

А.А. Вербицький виділяє психолого-педагогічні принципи конструювання ділової гри:

- принцип спільної діяльності;
- принцип діалогічного спілкування;
- принцип двоплановості;
- принцип проблемності змісту імітаційної моделі та процесу його розгортання в ігровій діяльності.

Принцип проблемності змісту імітаційної моделі та процесу його розгортання в ігровій моделі означає, що розробник закладає в гру не «препаровані» завдання, а систему навчальних завдань у формі конкретних виробничих ситуацій. Ці ситуації можуть містити суперечливі, надлишкові, невірні дані, взаємовиключні альтернативи, вимоги перетворити ситуації відповідно до визначених критеріїв, знайти відсутню інформацію. У процесі гри студент повинен:

- провести аналіз цих ситуацій;
- виокремити проблему;
- розробити способи і засоби її вирішення;
- прийняти саме рішення і переконати інших у його правильності;
- здійснити відповідні практичні дії.

Принцип спільної діяльності означає, що ділова гра - це спільна діяльність двох і більше людей. Гра можлива за наявності декількох учасників, йдуть на спілкування і взаємодія з метою обговорення проблеми і прийняття рішення з усіх питань змісту.

Принцип діалогічного спілкування - необхідна умова гри. Кожен учасник гри не тільки має право, але і повинен висловлювати свою точку зору, своє ставлення до всіх питань, що виникають у грі.

Реалізація принципу діалогічного спілкування забезпечується не тільки проблемним змістом гри, а й рольовими позиціями учасників, які аналізують виникаючі проблемні ситуації відповідно до вимог ролі.

Принцип двоплановості ігрової діяльності означає, що під «уявних» ігрових умовах розгортається діяльність, призначення якої - розвиток реальних особистісних характеристик спеціаліста. «Серйозна» діяльність учня з розвитку цих характеристик реалізується в «несерйозною» ігровій формі, що дозволяє

йому інтелектуально розкріпачитися, проявити творчу ініціативу, не боятися помилки.

Технологія поетапного формування розумових дій

Цю концепцію було розроблено в 50-ті роки ХХ століття. Засновником є наш співвітчизник, видатний педагог і психолог П. Я. Гальперін (1902-1988). Подальший розвиток вона дістала в роботах психолога і педагога Н. Ф. Талізінної.

В основі концепції лежить психологічне вчення про перетворення зовнішньої предметної діяльності на внутрішню психічну діяльність. Формування внутрішніх розумових структур психіки відбувається за допомогою освоєння зовнішньої соціальної дійсності. Тому навчання і виховання можна розглядати як процес інтеріоризації.

В навчальній діяльності автори концепції виокремили три складові: орієнтовну, виконавчу і контрольну.

Орієнтовна - базується на використанні учнями об'єктивних умов, необхідних для цієї діяльності.

Виконавча - забезпечує послідовне подолання основних етапів навчання. Контрольна - вимагає від учня спостереження за перебігом навчальної діяльності та порівняння її результатів із відповідними зразками, а в разі виявлення розходжень відповідного коригування орієнтованої та виконавчої складових. Уся діяльність є не самоціллю, а викликана певним мотивом. Коли мета завдання збігається з мотивом, дія стає діяльністю.

Формування розумових дій.

Згідно з цією концепцією етапи:

1) попереднє ознайомлення з метою навчання та його умовами. Цей етап формує мотивацію навчально-пізнавальної діяльності;

2) складання схеми орієнтовної основи дій (ООД), студенти пізнають предмет навчання й послідовність виконання орієнтовних, виконавчих та контрольних дій. Це ще не сама діяльність, а лише система вказівок до неї. ООД може мати кілька видів:

- неповна (одноразовий показ зразка і неповний словесний опис),
- повна (для певного виду діяльності),
- повна узагальнена (для цілого класу ЯВИЩ);

3) формування матеріальної діяльності. На цьому етапі дії виконуються в матеріальній або матеріалізованій формі, з конкретними предметами або за допомогою певних модулів.

4) етап зовнішньої мови. На цьому етапі дії узагальнюються завдяки їх повній вербалізації усно або письмово.

5) етап внутрішньої мови. Тут практичні дії супроводжуються проговорюванням подумки і здійснюються узагальнено, але вони, поступово скорочуючись, автоматизуються;

б) етап інтеріоризації дій. Дії виконуються подумки, тобто стають внутрішнім розумовим процесом, максимально автоматизованим.

Таким чином, значення даної теорії полягає в тому, що вона вказує педагогові, як необхідно організовувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, щоб, використовуючи основний дидактичний засіб - ООД, ефективно керувати процесом їхнього навчання та швидко досягти позитивних практичних результатів.

Психолого-педагогічна сутність інтерактивних технологій навчання

Інтерактивне навчання - різновид взаємонавчання, де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, які чітко розуміють, чим вони займаються, активно аналізують те, що знають, вміють і здійснюють. Організація інтерактивного навчання у ВНЗ передбачає моделювання життєвих та виробничих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації тощо. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати авторитетним наставником студентського колективу. Під час інтерактивного навчання студенти вчаться бути демократичними, толерантно спілкуватися між собою та іншими людьми, критично мислити, приймати та аналізувати рішення.

Такі підходи до навчання не є новими для української середньої і вищої шкіл. Частково вони використовувались в 20-ті роки ХХ ст. - роки масштабного реформування освіти. Застосовувані у той час бригадно-лабораторний та проектний методи, робота в парах змінного складу, виробничі та трудові екскурсії й практики були передовим словом не лише в радянській, а й у світовій педагогіці. Але запроваджувались вони без належного методичного забезпечення, теоретичного осмислення та експериментальної перевірки.

Подальшу розробку елементів інтерактивного навчання можна знайти в працях В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкович та інших педагогів-новаторів, які працювали, в основному, з учнями. Однак у радянські часи творчість окремих педагогів була скоріше винятком ніж правилом, а в галузі дидактики вищої школи інноваційні методичні пошуки були епізодичними.

Мозок людини повинен пов'язати матеріал, що вивчається, з тим, який людина вже знає і як вона думає. Коли навчання пасивне, мозок не простежує ці зв'язки і не забезпечує повноцінного засвоєння. Нарешті, комп'ютер не може зберегти інформацію, якщо вона не оброблена і не "закріплена" за допомогою спеціальної команди. Таким же чином мозок людини повинен перевірити інформацію, узагальнити її, пояснити її комусь для того, щоб зберегти її в власній пам'яті. Коли навчання пасивне, мозок майже не зберігає раніше отриману інформацію. Отже, згадаємо слова китайського філософа - просвітителя Конфуція, сказані понад 2400 років тому:

Те, що я чую, я забуваю,

Те, що я бачу, я пам'ятаю,
Те, що я роблю, я розумію.

Ці три прості твердження, як аксіоми, обґрунтовують необхідність використання активних та інтерактивних методів навчання. Дещо змінивши слова великого просвітителя, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання:

Те, що я чую, я забуваю,
Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю,
Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти,
Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю,
я набуваю знань і навичок,
Коли я передаю знання іншим, я стаю знавцем -
майстром своєї справи...

Для того щоб зменшити труднощі у застосуванні окремих інтерактивних технологій і перетворити їхні слабкі сторони у сильні, викладачеві треба пам'ятати, що інтерактивна взаємодія потребує певної зміни в організації роботи академічної групи, а також значної кількості часу для підготовки як студентам, так і викладачам. Потрібно починати з поступового "включення" елементів цієї моделі, виділяти час на психологічну адаптацію студентів до неї.

Рекомендовані джерела: [1; 2; 3; 6; 10; 14].

Контрольні запитання та завдання:

1. Розкрийте сутність та специфіку педагогічних інновацій.
2. Як класифікують педагогічні технології?
3. Охарактеризуйте ігрові педагогічні технології.
4. В чому специфіка технології поетапного формування розумових дій?
5. Проаналізуйте інтерактивні методи навчання.

Завдання для самостійної роботи:

Користуючись науково-психологічною літературою підготуйте теми рефератів та доповідей на теми:

1. Класифікація сучасних педагогічних технологій.
2. Ігрові технології у навчально виховному процесі сучасної школи.
3. Проблема використання інтерактивних технологій у вищій школі.

Список використаних та рекомендованих джерел

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України / А. М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 558 с.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В. Г. Асеев. – М., 1976. – 325 с.
3. Атанов Г.А. Возрождение дидактики – залог развития высшей школы / Г. А. Атанов. – Донецьк, 2003. – 175 с.
4. Атутов П. Р. Технология й современное образование / П. Р. Атутов // Педагогика. – 1996. – № 2. – С. 16–25.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М., 1977. – 336 с.
6. Балл Г. А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект / Г. А. Балл. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
7. Беспалько В. П. Педагогика й прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М., 1995. – 267 с.
8. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. – К., 1998. – 324 с.
9. Библер В. С. Мышление как творчество / В. С. Библер. – М.: Политиздат, 1975. – 400 с.
10. Бондарчук Е.И. Основы психологии и педагогики: Курс лекцій / Е. И. Бондарчук, Л. И. Бондарчук. – Киев: МАУП, 2001. – 224 с.
11. Бордовский Г. А. Новые технологии обучения: Вопросы терминологии / Г. А. Бордовский, В. А. Извозчиков // Педагогика. – 2007. – № 5. – С. 16–22.
12. Брудный А. А. К теории коммуникативного воздействия / А. А. Брудный // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. – М.: МГУ, 1977. – С. 32–49.
13. Брушлинский А.В. Психология мышления и проблемное обучение / А. В. Брушлинский. – М.: Знание, 1995. – 224 с.
14. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 314 с.
15. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
16. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посібн. / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – С. 320–358.
17. Кулюткин Ю. Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя / Ю. Н. Кулюткин // Вопросы психологии. – 1986. – №2. – С. 21–30.
18. Курлянд З.Н. Педагогіка вищ. шк. / З. Н. Курлянд. – К.: Знання, 2007. – С. 226–333.
19. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – С. 195–209.

20. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.

21. Фіцула М.М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 542 с.

22. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування / Т.Д. Щербан. – К.: Міленіум, 2004. – 345 с.

23. Щербан Т.Д. Теорії навчального спілкування: основи компетентності вчителя II / Т.Д. Щербан. - Мукачево: Карпатська вежа, 2003. – С. 45–68.

Навчально-методичне видання

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Курс лекцій

Укладачі: Костю С.Й., Алмаші С.І.

Тираж 4 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ, 89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26